

رابطه میان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و انزوای اجتماعی در میان دانش‌آموزان دختر دبیرستانهای شهر شهرکرد

کبری کریمیان^۱

دکتر مهربان پارسامهر^۲

دکتر سیدعلیرضا افشانی^۳

چکیده

پژوهش حاضر^۴ با هدف بررسی رابطه میان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و انزوای اجتماعی دانش‌آموزان دختر دبیرستانهای شهر شهرکرد انجام شده است. روش به‌کارگرفته شده در این تحقیق، پیمایش بوده است. جامعه آماری پژوهش حاضر همه دانش‌آموزان دختر دبیرستانهای شهر شهرکرد بودند که ۳۹۰ نفر از آنها با روش خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شده و مورد پرسش قرار گرفته اند. داده‌ها با ابزار پرسشنامه، گردآوری شده و مورد تحلیل قرار گرفته اند. اعتبار ابزار به شیوه صوری محرز شده است. در این پژوهش برای سنجش انزوای اجتماعی دانش‌آموزان از مقیاس تنهایی گبرولد و کمفیوس (۱۹۸۵) که متشکل از ۱۱ گویه است، استفاده شده و این مقیاس هر دو بُعد تنهایی عاطفی و تنهایی اجتماعی را مورد سنجش قرار داده است. ضریب آلفای کرونباخ بعد تنهایی عاطفی ۰/۷۳، بُعد تنهایی اجتماعی این مقیاس ۰/۷۶ و برای سازه انزوای اجتماعی ۰/۷۹ به دست آمده است. به منظور سنجش میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی نیز از پرسشنامه محقق‌ساخته استفاده شده که از ۱۳ گویه تشکیل شده است و ضریب آلفای کرونباخ آن ۰/۹۳ به دست آمده است. بر اساس یافته‌های پژوهش، میانگین انزوای اجتماعی در میان پاسخگویان کمتر از متوسط نظری بوده است. همچنین یافته‌ها نشان دادند که میان میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با میزان انزوای اجتماعی دانش‌آموزان رابطه معکوس و معنادار وجود دارد، اما میان سن و پایه تحصیلی با میزان انزوای اجتماعی دانش‌آموزان رابطه معنادار وجود ندارد.

کلید واژگان: شبکه‌های اجتماعی مجازی، نوجوانان، انزوای اجتماعی، شهر شهرکرد

تاریخ دریافت: ۹۶/۸/۷ تاریخ پذیرش: ۹۷/۹/۱۲

۱. کارشناس ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه یزد (نویسنده مسئول)

۲. دانشیار دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد

۳. دانشیار دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد

۴. این مقاله برگرفته از پایان‌نامه ارشد دانشجویی است با عنوان "عوامل اجتماعی مؤثر بر گرایش نوجوانان دختر دبیرستانهای شهرکرد به شبکه‌های اجتماعی مجازی".

Kobra.karimian@gmail.com

parsamehr@yazd.ac.ir

afshanialireza@yazd.ac.ir

مقدمه و بیان مسأله

جامعه‌شناسی تلاش خود را مصروف آن داشته است تا روابط و ارتباطات میان انسانها را در دوران جدید مورد مطالعه قرار دهد و نقش تحولات جدید و پیدایش فناوریها، شهرنشینها و بوروکراسی را بر زندگی اجتماعی مورد مذاقه قرار دهد. زندگی اجتماعی همان روابط و ارتباطات میان انسانهاست. اصولاً اجتماع چیزی بیش از علقه‌ها و تعهدات مشترک نسبتاً پایدار میان افراد با پشتوانه تعاملاتی گرم نیست (چلپی، ۱۳۷۵). اهمیت روابط اجتماعی و عوامل تأثیرگذار بر آن موجب شکل‌گیری مطالعات بسیاری در این زمینه شده است. همچنین شناخت آسیبهایی که ممکن است این روابط را تهدید کنند تحقیقات بسیاری را به خود اختصاص داده است. یکی از این آسیبها خطرات محتمل فناوری و به طور خاص رسانه‌ها بر این روابط بوده است. رسانه‌ها و تأثیر آنها بر نظام ارتباطی میان افراد بحثها و تحقیقات بسیاری را برانگیخته است. فناوریهای ارتباطی به‌ویژه پس از اختراع دستگاه چاپ و در عصر جدید به میان آمدن رادیو و تلویزیون نگرانیهایی برای جامعه‌شناسان درباره اثرات اجتماعی آنها در پی داشته است. این رسانه‌های جدید هر یک در آغاز پیدایش خود تا مدتی چالشهای اجتماعی ایجاد کرده‌اند و به تدریج که تثبیت شده‌اند، نگرانیها کمتر شده است (محسنی و همکاران، ۱۳۸۵). ظهور اینترنت به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی مجازی به منزله رسانه‌ای قدرتمند در سالهای اخیر دوباره باب گفت‌وگوهای جدید را درباره نقش رسانه‌ها گشوده است. اینترنت و شبکه‌های اجتماعی به مثابه یک رسانه (مک کوئیل^۱، ۲۰۰۵) در سالهای اخیر رشد حیرت‌انگیزی (مک‌کنا و بارگ^۲، ۲۰۰۰؛ وات و وایت^۳، ۱۹۹۹) کرده است و نویدها و تهدیدات بسیاری را به همراه داشته است (کستن‌باوم^۴ و همکاران، ۲۰۰۲؛ کراوت^۵ و همکاران، ۱۹۹۸؛ کیسلر^۶ و همکاران، ۲۰۰۲؛ بارن^۷، ۲۰۰۴). براساس نتایج یکی از پژوهشهای مرکز تحقیقات پیو^۸ با نام "پروژه اینترنت و زندگی آمریکایی پیو" چین با ۲۲/۴ درصد از کل استفاده‌کنندگان، در رده نخست و ایالات متحده آمریکا با ۱۰/۲ درصد در رده بعد قرار دارد. ایران با ۱/۷ درصد در رده سیزدهم قرار دارد. براساس آمار ارائه شده از سوی این موسسه ضریب نفوذ اینترنت در ایران در تاریخ ۳۰ ژوئن ۲۰۱۲ (زمان گردآوری این آمار) ۵۳/۳ درصد بوده که شامل ۳۲ میلیون نفر از جمعیت

1. McQuail
2. McKenna & Bargh
3. Watt & White
4. Kestnbaum
5. Kraut
6. Kiesler
7. Baran
8. Pew Research Center

۷۸۸۶۸۷۱۱ میلیون نفری ایران است.^۱ همچنین براساس نتایج منتشر شده از این موسسه مشخص است که ایران ۴۶/۷ درصد از استفاده‌کنندگان اینترنت خاورمیانه را به خود اختصاص داده و جمعیت ۲۵۰ هزار نفری استفاده‌کنندگان اینترنت در سال ۲۰۰۰ در طول ۱۲ سال به میزان ۴۲ میلیون رسیده است و در ۳۰ ژوئن ۲۰۱۲ براساس این منبع اطلاعاتی ۴۲ میلیون نفر از ایرانیان به اینترنت دسترسی داشته‌اند و میزان ضریب نفوذ اینترنت در ایران ۵۳/۳ درصد بوده است. همچنین بر اساس آخرین آمار به دست آمده از مرکز متمان^۲، پنج استان تهران، اصفهان، تبریز، یزد و شیراز از نظر ضریب نفوذ اینترنت بیشترین کاربر را به خود اختصاص داده‌اند و ۴۰ درصد کاربران را نیز گروه سنی ۲۰ تا ۲۹ سال، ۳۰ درصد را گروه سنی ۳۰ تا ۴۴ سال، ۱۵ درصد کاربران را گروه سنی ۴۵ تا ۵۹ سال، ۱۰ درصد کاربران را گروه سنی ۱۰ تا ۱۹ سال، ۳ درصد را گروه سنی ۱ تا ۱۰ سال و ۲ درصد را گروه سنی بالای ۶۰ سال تشکیل می‌دهند. اگر بخواهیم وضعیت استفاده از اینترنت را براساس تقسیم‌بندی قاره ای با یکدیگر مقایسه کنیم، به ترتیب آفریقا، آسیا، اروپا، خاورمیانه، آمریکای شمالی، آمریکای لاتین و کارائیب، اقیانوسیه و استرالیا قرار دارند (اکبری‌تبار و اسکندری‌پور، ۱۳۹۲). از سویی هم، در زمینه تأثیر فضای مجازی بر روابط و تعاملات انسانی، اندیشمندانی چون استون^۳ معتقدند که فضای مجازی به مثابه رسانه‌ای با «پهنای باند پایین» در مقایسه با تعامل چهره به چهره فرصت بیشتری را برای دخیل کردن فرایندهای تفسیر، تخیل و آرزوهای طرفین درگیر در گفتگو، فراهم می‌آورد. همچنین میلر^۴ معتقد است که ارتباطات الکترونیکی دامنه ای جدید از چارچوبهای تعامل را با آداب و رسومی ویژه وضع می‌کند که اگرچه آشکارا از نظر تعاملات دنیای واقعی و حضور فیزیکی فقیرترند اما فرصتها و چالشهای جدیدی را در راه ارائه و نمایاندن خود در دنیای کنونی فراهم می‌کنند (ذکایی و خطیبی، ۱۳۸۵). در واقع، باتوجه به سرعت تحولات پیرامون فضای مجازی، می‌توان پیش‌بینی کرد که اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی به تدریج جایگزین روابط واقعی انسانها در زندگی روزمره شوند و از آنجا که زندگی اجتماعی براساس همان روابط و ارتباطات میان انسانی بنا می‌شود، شناخت آسیب‌هایی که ممکن است این روابط را تهدید کنند، حائز اهمیت است. یکی از آسیب‌ها و تهدیداتی که برخی

۱. آمار تعداد جمعیت نیز در تاریخ ۳۰ ژوئن ۲۰۱۲ و براساس اطلاعات نیلسن آنلاین (nielsen-online) و اتحادیه بین‌المللی مخابرات (The International Telecommunication Union) و نیز اطلاعات رسمی کشورها محاسبه شده است.

۲. مرکز مدیریت توسعه ملی اینترنت

3. Stone
4. Miller

اندیشمندان بدان اشاره داشته‌اند آن است که استفاده از فناوریهای نوین اطلاعاتی و ارتباطی به تدریج جایگزین روابط واقعی انسانها در زندگی روزمره می‌شود. از دیدگاه این متفکران اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی ابزاری هستند که از طریق ایجاد و فراهم آوردن فضایی سایبری برای ایجاد رابطه، افراد را از دردسر رو به رو شدن با دیگران و قرار گرفتن در وضعیت جهان واقعی رها می‌سازند (محسنی و همکاران، ۱۳۸۵). در این زمینه پژوهشهای متعددی انجام گرفته است؛ مثلاً پورشهریاری در پژوهشی به مقایسه افسردگی، انزوای اجتماعی و ارتباطات خانوادگی دانش‌آموزان دختر کاربر و غیرکاربر اینترنتی پرداخته است. یافته‌های وی نشان داده که میان گروه کاربران و غیرکاربران در سه متغیر افسردگی، انزوای اجتماعی و ارتباطات خانوادگی، تفاوت معنادار وجود ندارد (پورشهریاری، ۱۳۸۶). رسول‌زاده اقدم و همکاران نیز در پژوهشی با عنوان «تحلیل رابطه حضور در شبکه اجتماعی فیس‌بوک و انزوای اجتماعی در بین جوانان شهر تبریز» به بررسی رابطه میان حضور در شبکه اجتماعی فیس‌بوک و انزوای اجتماعی پرداخته است که یافته‌های این پژوهش حاکی از آن بود که میان مدت زمان عضویت، میزان استفاده، میزان مشارکت و فعالیت و استفاده هدف‌مند از فیس‌بوک رابطه معکوس و معنادار وجود دارد، اما میان استفاده غیر هدف‌مند از فیس‌بوک (انجام بازیهای آنلاین و دیدن صفحات غیراخلاقی در فیس‌بوک) و انزوای اجتماعی، همبستگی مستقیم و معنادار وجود دارد (رسول‌زاده اقدم و همکاران، ۱۳۹۳). همچنین محسنی و همکاران در مقاله‌ای با عنوان «بررسی اثرات استفاده از اینترنت بر انزوای اجتماعی کاربران اینترنت» به بررسی اثرات استفاده از اینترنت بر انزوای اجتماعی کاربران کافی‌نت‌های تهران پرداخته‌اند. براساس نتایج این پژوهش، میان زمان استفاده از اینترنت در طول شبانه‌روز و انزوای اجتماعی پاسخگویان رابطه‌ای معنادار و معکوس وجود دارد. همچنین استفاده جمعی و گروهی از اینترنت موجب کاهش انزوای اجتماعی شده است. همچنین، استفاده اجتماعی از اینترنت موجب کاهش انزوای اجتماعی می‌شود (محسنی و همکاران، ۱۳۸۵).

ساندرز^۱ و همکاران نیز در پژوهشی با عنوان «نقش اینترنت در افسردگی و انزوای اجتماعی نوجوانان» به این نتیجه رسیدند که کاربران کم مصرف رابطه‌ای بهتر با مادران و دوستانشان داشتند، اما تفاوت قابل ملاحظه‌ای میان کاربران کم و زیاد اینترنت از نظر ارتباط با پدر و میزان افسردگی وجود نداشت و نیز میان میزان استفاده از اینترنت با افسردگی ارتباط چندانی وجود نداشت. همچنین نتیجه تحقیقات هامپتون^۲ حاکی از آن است که استفاده از فناوریهای نوین

1. Sanders

2. Hampton

اطلاعاتی و ارتباطی همچون تلفن همراه و اینترنت سبب انزوای اجتماعی نمی‌شود بلکه این فناوریها سبب درگیری یا مشارکت اجتماعی آنها می‌شوند. کاربران اینترنت از طریق انتشار عکسها و مطالب خود در شبکه‌های اجتماعی مجازی، پیوندهای صمیمانه‌ای با دوستان خود برقرار می‌سازند (هامپتون و همکاران، ۲۰۰۹). هو^۱ (۲۰۰۶) طی پژوهشی دریافت که اولاً میزان تنهایی با مقدار کاربری وبلاگ ارتباطی ندارد و ثانیاً افرادی که کمتر احساس تنهایی می‌کنند در وبلاگ‌نویسی، خود را بیشتر مثبت و خوب نشان می‌دهند. نتایج پژوهش گروهول^۲ (۲۰۰۳)، در زمینه دلایل گرایش افراد به اینترنت و استفاده اعتیادآور از آن، نشان داد افرادی که وقت زیادی را صرف استفاده از رایانه می‌کنند، کسانی هستند که در زندگی با مشکلاتی مواجه اند. در واقع، این افراد چون رغبتی به برخورد با مشکلات‌شان در زندگی ندارند و مایل نیستند که حتی با آنها رو به‌رو شوند، به فعالیت اعتیادآور در اینترنت می‌پردازند (گروهول، ۲۰۰۳). کاتز^۳ و رایس (۲۰۰۲) در مطالعات خود نشان دادند که اینترنت به جای آنکه تعاملات اجتماعی را کاهش دهد، سبب افزایش آنها شده و به نوعی جدید از سرمایه اجتماعی منجر شده است (هاریگیتای^۴، ۲۰۰۴). باتوجه به حساسیت و اهمیت شبکه‌های اجتماعی مجازی و تأثیرات آنها لزوم توجه ویژه و طراحی تحقیقات گوناگون برای بررسی عوامل اجتماعی موثر بر گرایش جوانان به این شبکه‌ها از جمله انزوای اجتماعی اثبات می‌شود زیرا جوانان و نوجوانان ما به طور فزاینده مدت زمان نسبتاً زیادی از اوقات فراغت خود را صرف این شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌کنند و سبک زندگی آنها شامل رفتارها، نگرشها، نظرات و دیدگاههای آنها تحت تأثیر این شبکه‌های اجتماعی مجازی تا حد زیادی تغییر پذیرفته است.

در زمینه رابطه سن و پایه تحصیلی و ارتباط آنها با استفاده کاربران از شبکه‌های مجازی چندین پژوهش مشابه انجام شده است. نتایج حاصل از پژوهش نجارزاده (۱۳۹۴) نشان داد که میان سن، جنس، تعداد دوستان مجازی، نگرش به دوستان مجازی، پذیرش دوستی، سطح تحصیلات، وضعیت تأهل، تعداد فرزندان، گرایشات مذهبی، گرایشات سیاسی و نحوه استفاده کاربران از شبکه‌های مجازی رابطه وجود دارد. همچنین نتایج حاصل از پژوهش سیدیکی و سینگ^۵ (۲۰۱۶) نشان داد که میزان استفاده جوانان ۱۸ تا ۲۹ سال از شبکه‌های اجتماعی بسیار بالاتر از استفاده

1. Ho

2. Grohol

3. Katz

4. Hargittai

5. Siddiqui & Singh

گروههای سنی دیگر است. زنان بیشتر از مردان از شبکه‌های اجتماعی و اینترنتی استفاده می‌کنند. همچنین تاثیرپذیری از شبکه‌های مجازی رابطه معنادار با سن و جنسیت دارد. عبداللهیان و شیخانصاری (۱۳۹۲)، در پژوهشی بر اساس فرضیات الیسون^۱ (۲۰۰۷) به تبیین همبستگی مثبت میان افزایش شدت استفاده از فیس‌بوک و افزایش سرمایه اجتماعی کاربران ایرانی فیس‌بوک پرداخته‌اند. جامعه آماری این پژوهش در روش آنلاین کاربران اینترنت و در روش آفلاین دانش‌آموزان ساکن تهران که کاربر اینترنت هستند، در نظر گرفته شد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که میان افزایش شدت استفاده از فیس‌بوک و سرمایه اجتماعی پیوندبخش و سرمایه اجتماعی نگهدارنده کاربران فیس‌بوک همبستگی مثبت وجود دارد. دستاورد پژوهش آنها این است که شبکه اجتماعی فیس‌بوک پیوندهای ضعیف را تقویت می‌کند (عبداللهیان و شیخانصاری، ۱۳۹۲).

شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌توانند از یک سو سبب پیوند میان دوستان و آشنایان شوند و حتی کسانی را که سالها دور از همدیگر بوده و اطلاعی از یکدیگر نداشته‌اند دوباره به هم پیوند بزنند و از سوی دیگر می‌توانند حتی کسانی را که در کنار همدیگر نشسته‌اند از یکدیگر دور بکنند و از روابط در فضای واقعی به روابط در فضای مجازی سوق بدهند و به اصطلاح روابط را به صورت «موزاییکی» درآورند، یعنی افرادی شوند که همانند موزاییک در کنار یکدیگر نشسته‌اند ولی هیچ ارتباطی با هم ندارند و از یکدیگر منزوی‌اند. پژوهش حاضر سعی در شناخت دقیق‌تر این رابطه دارد و از زوایه تاثیر بر انزوا به این مسأله پرداخته است. بنابراین با توجه به اهمیت این قشر از جوانان و نوجوانان مسأله اصلی تحقیق این است که انزوای اجتماعی در میان دانش‌آموزان دختر دبیرستانهای شهر شهرکرد چه میزان است و اینکه آیا میان انزوای اجتماعی و میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی آنها رابطه‌ای وجود دارد؟

چارچوب نظری پژوهش

یکی از پدیده‌های نوظهور در فضای مجازی که امکان تشکیل اجتماعهای مجازی را فراهم می‌کند، شبکه‌های اجتماعی مجازی‌اند که از نیرویهای پیش‌رونده در تغییرات اجتماعی و سیاسی جوامع محسوب می‌شوند. در دهه‌های پایانی قرن بیستم، با وقوع انقلاب اطلاعات و گسترش روزافزون دسترسی جوامع گوناگون به اینترنت و شبکه‌های رایانه‌ای، کوششهای نظری بسیار صرف یافتن الگوی مناسب برای مطالعه اینترنت، ابعاد و تأثیرات سیاسی و اجتماعی آن شد. از این رو، در ادامه برخی از نظریات مطرح در زمینه شبکه‌های اجتماعی مجازی آورده می‌شود.

1. Ellison

کوان- هاسه و ولمن^۱ (۲۰۰۲) معتقدند که اینترنت به ترویج تغییرات مثبت کمک می‌کند. اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی با فراهم آوردن فضای ملاقات برای افراد دارای علایق مشترک و غلبه بر محدودیتهای مکان و زمان موجب تجدید حیات اجتماعی می‌شوند، گفتگوی آزاد دموکراتیک را رواج می‌دهند، چشم‌اندازهای چندجانبه را ارائه می‌کنند و اقدام جمعی را امکان‌پذیر می‌سازند. روابط شکل گرفته در فضای اطلاعاتی به تدریج به فضای فیزیکی تسری پیدا می‌کند و به اشکال نوینی از اجتماع منتهی می‌شود که ترکیبی از تعاملات شبکه‌ای و غیرشبکه‌ای دارد. هواداران این گروه معتقدند که اینترنت ارتباطات شبکه‌ای و غیر شبکه‌ای را گسترش می‌دهد. از این دیدگاه اینترنت نه تنها فرصت برقراری ارتباط با دوستان و خویشان را با هزینه ای پایین فراهم می‌کند، بلکه در نتیجه آگاهی اعضای شبکه از نیازهای یکدیگر، بر تعداد ارتباطات رو در رو و تلفنی آنها می‌افزاید (کوان- هاسه و ولمن، ۲۰۰۲).

دریفوس^۲ فیلسوف و نگارنده کتاب «نگاه فلسفی به اینترنت» و منتقد بزرگ فضای مجازی (۱۳۸۳) معتقد است که تعاملات مجازی در نهایت منجر به انزوای اجتماعی و کاهش تعاملات کاربر در دنیای واقعی به‌ویژه از لحاظ عمق و کیفیت می‌شود و عموماً استفاده بیشتر از اینترنت، با کاهش ارتباطات اجتماعی به ویژه از نوع ارتباطات نزدیک و صمیمی با اعضای خانواده، دوستان نزدیک و غیره همراه است.

با توجه به نظریات ارائه شده می‌توان دریافت که شبکه‌های اجتماعی مجازی در زندگی افراد اثری نسبی داشته‌اند. از یک سو اندیشمندان معتقدند که این فناوری به شیوه‌ای تدریجی موجب تداوم و گسترش انتقال روابط میان- فردی از شبکه‌های «در به در» به شبکه‌های «مکان به مکان» و «شخص به شخص» می‌شود، اگر چه تماسهای چهره به چهره و تلفنی تداوم پیدا خواهد کرد، اما این تماسها در نتیجه نقش اینترنت در پیوند میان افراد حاضر در موقعیتهای جغرافیایی مختلف و سازمانهای هم پیمان تکمیل می‌شود (ولمن و فرانک^۳، ۲۰۰۱) و از سوی دیگر می‌تواند عامل بی‌توجهی به سایرین، کاهش پیوند با خانواده و دوستان و محرک اساسی در زمینه اختلال در پیوندها و انزوا از محیط اجتماعی باشد (افراسیابی و شیر، ۱۳۹۳).

علاوه بر این، از مهم‌ترین اهداف کاربران برای گرایش به شبکه‌های اجتماعی مجازی پیگیری روابط دوستی و دوری از انزواست که در این بخش انگیزه انسجام‌بخشی اجتماعی نامیده می‌شود.

1. Quan-Haase & Wellman

2. Dreyfus

3. Frank

از آنجا که روابط گروهی در سنین نوجوانی و جوانی از اهمیتی خاص برخوردار است و همسالان اوقاتی از شبانه‌روز را در فضای آموزشی، ورزشی، کاری و تفریحی با هم می‌گذرانند، در ایجاد الگوی رفتاری یکدیگر نقشی موثر ایفا می‌کنند. چنانچه اظهارات کاربران نیز حاکی از آن است حضور جوانان در شبکه‌های اجتماعی مجازی در پی فشار گروه دوستان و به انگیزه همکاری و همنوایی با آنان انجام شده است. بنابراین یکی از دلایل گرایش به عضویت در شبکه‌های اجتماعی مجازی حس تعلق به یک گروه، بودن در میان آنان و عضو آنها تلقی شدن است و در سایه تعاملات شبکه‌ای به رغم فاصله فیزیکی، نزدیکی عاطفی اعضا نیز احساس می‌شود (شهابی و بیات، ۱۳۹۱). بر این اساس، گرایش افراد به رسانه‌ها اغلب می‌تواند از راه کاربرد و استفاده‌هایی که از رسانه‌ها می‌برند توضیح داده شود.

فرضیه‌های پژوهش

۱. میان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و انزوای اجتماعی دانش‌آموزان دختر دبیرستانهای شهر شهرکرد رابطه وجود دارد.
۲. میان سن و انزوای اجتماعی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد.
۳. میان انزوای اجتماعی دانش‌آموزان بر حسب پایه تحصیلی تفاوت وجود دارد.

روش‌شناسی

این پژوهش، توصیفی از نوع همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش همه دانش‌آموزان دختر دبیرستانهای شهر شهرکرد در سال تحصیلی ۹۴-۱۳۹۳ بوده است که بر اساس آمار دریافتی از اداره کل آموزش و پرورش شهرکرد تعداد کل آنها ۲۶۲۷ نفر است. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران با سطح اطمینان ۹۵ درصد و دقت احتمالی ۵ درصد، ۳۳۶ نفر تعیین شد که برای افزایش دقت نتایج، ۳۹۰ پرسشنامه تکمیل شد. نمونه‌ها با روش خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند. نمونه‌ها ابتدا بر حسب اینکه از شبکه‌های اجتماعی مجازی استفاده می‌کردند یا خیر، مورد غربالگری قرار گرفتند و شرط ورود به مطالعه، استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی بوده است. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه بود و داده‌ها به کمک نرم‌افزار SPSS در دو سطح توصیفی و استنباطی تحلیل شدند.

همان‌گونه که اشاره شد، روش نمونه‌گیری در این مطالعه نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای و تصادفی ساده بوده است که در مرحله اول، آمار عده کل دانش‌آموزان دختر مقطع دبیرستان شهر شهرکرد از اداره کل آموزش و پرورش تهیه شد. در مرحله دوم نمونه‌گیری از میان خوشه‌ها انجام

شد. بدین ترتیب که از میان مناطق دوگانه شهر شهرکرد مدارس ناحیه یک انتخاب شد، زیرا هدف، مطالعه روی دانش‌آموزان شهر شهرکرد بود و دانش‌آموزان مدارس ناحیه دو شهرکرد که شامل مدارس شهرستانهایی چون کیان، هفشجان، طاقانک، فرخشهر و نافچ هستند، جز جامعه آماری این پژوهش قرار نمی‌گرفت. در مرحله سوم همه دبیرستانهای ناحیه یک شهر شهرکرد را فهرست کردیم، که شامل ۱۳ دبیرستان بود. این مدارس هم شامل دبیرستانهای متوسطه عمومی و هم شامل هنرستانهای کار و دانش، تربیت بدنی و فنی و حرفه‌ای بود. دو دبیرستان از سیزده دبیرستان یادشده که جزء مدارس غیردولتی هستند حاضر به همکاری با پژوهشگر نشدند، بنابراین تلاش شد پرسشنامه‌ها به تناسب مجموع کلاسها و دانش‌آموزان هر دبیرستان، میان مدارس و دانش‌آموزانی که عضو شبکه‌های اجتماعی مجازی بودند و از این سایتها استفاده می‌کردند و یا با این سایتها آشنایی داشتند، به تصادف پخش شود. بدیهی است مطالعه روی تمامی عناصر (دانش‌آموزان) کلاس انجام شد. به عبارت دیگر در این پژوهش واحد تحلیل فرد است. این تحقیق از لحاظ اجرا جزء تحقیقات مقطعی است.

تعریف متغیرها

انزوای اجتماعی: منظور از انزوای اجتماعی، احساس تنهایی عاطفی و تنهایی اجتماعی است (کلینکه^۱، ۱۳۸۴). وایس^۲ (۱۹۷۳) میان احساس تنهایی عاطفی ناشی از عدم وجود رابطه صمیمی یا یک دل‌بستگی عاطفی نزدیک (به عنوان مثال، یک شریک یا بهترین دوست) و تنهایی اجتماعی ناشی از عدم وجود گروهی وسیع‌تر از مخاطبان یا شبکه‌های اجتماعی (به عنوان مثال، دوستان، همکاران و مردم محله) تفاوت قائل شده است.

میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی: شبکه‌های اجتماعی مجازی، خدماتی آنلاین اند که به افراد اجازه می‌دهند در سیستمی مشخص و معین، پروفایل شخصی خود را داشته باشند، خود را به دیگران معرفی کنند، اطلاعات‌شان را به اشتراک بگذارند و با دیگران ارتباط برقرار کنند. از این طریق افراد می‌توانند هم ارتباط‌شان با دیگران را حفظ کنند و هم ارتباطهای اجتماعی جدیدی را شکل دهند (بوید^۳ و الیسون، ۲۰۰۷). در واقع، شبکه‌های اجتماعی برای افزایش و تقویت تعاملات اجتماعی در فضای مجازی طراحی شده‌اند. به طور کلی، از طریق اطلاعاتی که روی پروفایل افراد قرار می‌گیرد، مانند عکس کاربر، اطلاعات شخصی و علایق (که همه اینها

1. Kleinke
2. Weiss
3. Boyd

اطلاعاتی را دربارهٔ هویت فرد فراهم می‌آورد) برقراری ارتباط تسهیل می‌شود. کاربران می‌توانند پروفایل‌های دیگران را ببینند و از طریق برنامه‌های کاربردی مختلف مانند ایمیل و چت با یکدیگر ارتباط برقرار کنند (پمپک^۱ و همکاران، ۲۰۰۹).

پایه تحصیلی: این پرسش مربوط به مقطع تحصیلی مدارس است، که هر یک از دانش‌آموزان در یکی از این مقاطع مشغول به تحصیل بوده اند: پایه‌های اول، دوم، سوم و چهارم دبیرستان. **سن:** تعداد روزهایی است که یک فرد از بدو تولد تاکنون سپری کرده است که به صورت سال بیان می‌شود (افشانی، ۱۳۸۵). لذا یکی از متغیرهای مستقل این تحقیق، سن پاسخگو است که در قالب یک سؤال باز پرسیده شده است.

ابزار پژوهش

الف) مقیاس تنهایی گبرولد و کمفیوس:^۲ در این پژوهش، برای سنجش انزوای اجتماعی از مقیاس گبرولد و کمفیوس (۱۹۸۵) استفاده شده است. مقیاس دی یونگ گبرولد و همکاران (دی یونگ-گبرولد و کمفیوس، ۱۹۸۵؛ دی یونگ-گبرولد و ون‌تیلبرگ^۳، ۱۹۹۹) متشکل از ۱۱ گویه است. این مقیاس با تفاوت میان تنهایی اجتماعی و عاطفی که در مطالعات وایس (۱۹۷۳) بیان شده بسط داده شده است. به عبارت دیگر آنها سؤالات مقیاس وایس را افزایش دادند و اصلاح و تکمیل نمودند. به همین دلیل، با توجه به سؤال پژوهش، محققان می‌توانند تنهایی را با ۱۱ سؤال (شامل تنهایی عاطفی با ۶ سؤال و تنهایی اجتماعی با ۵ سؤال) بسنجند. پاسخها در قالب مقیاس لیکرت ۵ درجه‌ای بودند (گویه‌های این مقیاس بدین قرارند: همیشه کسی وجود دارد که می‌توانم در مورد مشکلات روزمره‌ام با او صحبت کنم. دلم برای داشتن یک دوست نزدیک تنگ شده است. پوچی را به معنای واقعی کلمه تجربه کردم. تعداد زیادی از افراد هستند که می‌توانم هنگام مشکلات به آنها تکیه کنم. دلم برای لذت مصاحبت با دیگران تنگ شده است. دایره دوستان و آشنایان من خیلی محدود است. تعداد زیادی از افراد هستند که می‌توانم کاملاً به آنها اعتماد کنم. به اندازه کافی افرادی هستند که می‌توانم خودم را به آنها نزدیک احساس کنم. دلم برای دیدن دوستان و اطرافیانم، تنگ شده است. اغلب احساس طرد شدن می‌کنم. می‌توانم هر موقع که به دوستانم نیاز دارم با آنها تماس بگیرم).

1. Pempek
2. De Jong-Gierveld & Kamphuis
3. van Tilburg

از آنجا که این مقیاس، استاندارد بود ضرورتی برای سنجش اعتبار نبود، اما برای اطمینان بیشتر، برای سنجش اعتبار ابزار از روش صوری استفاده شده است. به این ترتیب که ابزار در اساتید قرار گرفته شد و تأیید آنها نشانگر اعتبار صوری ابزار بود. برای سنجش پایایی نیز از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد که ضریب آلفای کرونباخ برای بعد تنهایی اجتماعی ۰/۷۶، برای تنهایی عاطفی ۰/۷۳ و برای سازه انزوای اجتماعی ۰/۷۹ به دست آمد که نشانگر مطلوبیت ابزار تحقیق بود.

جدول ۱: متغیر انزوای اجتماعی و ابعاد و مؤلفه‌های آن

متغیر	ابعاد	مؤلفه‌ها
انزوای اجتماعی	بعد تنهایی عاطفی	دلم برای داشتن یک دوست نزدیک تنگ شده است.
		دلم برای لذت مصاحبت با دیگران تنگ شده است.
		دایره دوستان و آشنایان من خیلی محدود است.
		اغلب احساس طرد شدن می‌کنم.
		پوچی را به معنای واقعی کلمه تجربه کردم.
		دلم برای دیدن دوستان و اطرافیانم، تنگ شده است.
	بعد تنهایی اجتماعی	همیشه کسی وجود دارد که می‌توانم در مورد مشکلات روزم‌روم با او صحبت کنم.
		تعداد زیادی از افراد هستند که می‌توانم هنگام مشکلات به آنها تکیه کنم.
		می‌توانم هر موقع که به دوستانم نیاز دارم با آنها تماس بگیرم.
		تعداد زیادی از افراد هستند که می‌توانم کاملاً به آنها اعتماد کنم.
		به اندازه کافی افرادی هستند که می‌توانم خودم را به آنها نزدیک احساس کنم.

ب) پرسشنامه سنجش میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی: برای سنجش این متغیر ۱۳ گویه زیر در پرسشنامه محقق ساخته گنجانده شده و از پاسخگو خواسته شده است تا نظرات خود را در مورد جملات زیر بیان کند:

- شما تا چه میزان در یکی از شبکه‌های اجتماعی ایرانی (مانند کلوب، فیس‌نما، فارس‌توییت، زیگور و ...) عضو هستید؟
- شما تا چه حد میل به مشارکت در شبکه‌های اجتماعی مجازی دارید؟
- چقدر از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی جوایز حال دوستانتان می‌شوید؟
- دوستانتان چقدر از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی جوایز حال شما هستند؟
- شما چقدر از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی فیلم دریافت می‌کنید؟
- چقدر از پیامکهای خود را به وسیله شبکه‌های اجتماعی مجازی ارسال می‌کنید؟
- امکان گروه‌سازی در سایتهای شبکه‌های اجتماعی مجازی تا چه میزان عامل گرایش شما به این شبکه‌هاست؟

➤ شما تا چه میزان از شبکه‌های اجتماعی موبایل و تبلت (وایبر، واتساپ، لاین، تلگرام و ...) استفاده می‌کنید؟

➤ چقدر اخبار را از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی کسب می‌کنید؟

➤ شما تا چه میزان از یکی از فناوریهای شبکه‌های اجتماعی استفاده می‌کنید؟

فیس‌بوک (Facebook)

وایبر (Viber)

واتساپ (WhatsApp)

لاین (Line)

گویه‌ها در طیف پنج قسمتی (خیلی زیاد تا خیلی کم) ارزشگذاری شدند که بر حسب نوع گویه از ۵ تا ۱ امتیاز به آنها اختصاص داده شده است. به این ترتیب دامنه تغییرات گرایش به شبکه‌های اجتماعی مجازی از ۱۳ تا ۶۵ است.

یافته‌ها

براساس یافته‌های تحقیق، حداقل و حداکثر سن به ترتیب ۱۴ و ۱۹ سال بوده است. یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که ۲/۱ درصد (۸ نفر) از پاسخگویان ۱۴ ساله، ۱۳/۸ درصد (۵۴ نفر) ۱۵ ساله، ۲۹/۷ درصد (۱۱۶ نفر) ۱۶ ساله، ۲۶/۹ درصد (۱۰۵ نفر) ۱۷ ساله، ۲۵/۱ درصد (۹۸ نفر) ۱۸ ساله و ۲/۳ درصد (۹ نفر) ۱۹ سال سن دارند. میانگین سنی دانش‌آموزان ۱۶/۶۶ سال بوده است. پیش از بررسی فرضیات تحقیق، لازم است وضعیت انزوای اجتماعی و ابعاد آن در میان پاسخگویان مورد بررسی قرار گیرد.

جدول ۲: خروجی آزمون تی تک نمونه‌ای میزان انزوای اجتماعی و ابعاد آن در میان پاسخگویان

متغیر	میانگین	انحراف معیار	T	درجه آزادی	سطح معناداری
تنهایی اجتماعی	۲/۶۱	۰/۹۰۷	-۸/۴۶۴	۳۸۸	۰/۰۰۰
تنهایی عاطفی	۳/۱۱	۰/۹۳۲	۲/۳۲۰	۳۸۸	۰/۰۲۱
انزوای اجتماعی	۲/۸۸	۰/۶۶۳	-۳/۴۷۸	۳۸۸	۰/۰۰۱

جدول شماره ۲ نشان می‌دهد که میانگین انزوای اجتماعی در میان پاسخگویان (۲/۸۸) به طور معنادار کمتر از متوسط نظری (۳) است ($P < 0/01$). همچنین، میانگین تنهایی اجتماعی (۲/۶۱) پایین‌تر از میانگین نظری و میانگین تنهایی عاطفی (۳/۱۱) بالاتر از میانگین نظری است.

جدول ۳: ماتریس همبستگی مرتبه صفر^۱ میان میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با انزوای اجتماعی و ابعاد آن

انزوای اجتماعی	تنهایی عاطفی	تنهایی اجتماعی	میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی	
			۱	میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی
		۱	-۰/۰۸۲	تنهایی اجتماعی
	۱	۰/۰۲۹	-۰/۰۸۷	تنهایی عاطفی
۱	۰/۷۸۴***	۰/۶۴۳***	-۰/۱۱۷*	انزوای اجتماعی

** معنادار در سطح ۰/۰۱

* معنادار در سطح ۰/۰۵

*** معنادار در سطح ۰/۰۰۱

اطلاعات جدول شماره ۳ نشان می‌دهد که میان میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و انزوای اجتماعی رابطه معکوس و معنادار وجود دارد ($p < ۰/۰۵$)، اما میان میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با متغیرهای تنهایی اجتماعی و تنهایی عاطفی رابطه معنادار وجود ندارد ($p > ۰/۰۵$).

جدول ۴: خروجی آزمون تحلیل واریانس برای مقایسه انزوای اجتماعی و ابعاد آن بر حسب پایه تحصیلی

متغیر	گروهها	میانگین	F	سطح معناداری
تنهایی اجتماعی	اول	۲/۶۵	۱/۵۸۸	۰/۱۹۲
	دوم	۲/۵۵		
	سوم	۲/۷۷		
	چهارم	۲/۵۰		
تنهایی عاطفی	اول	۳/۲۸	۱/۶۳۸	۰/۱۸۰
	دوم	۲/۹۹		
	سوم	۳/۱۳		
	چهارم	۳/۰۹		
انزوای اجتماعی	اول	۲/۹۹	۲/۳۱۳	۰/۰۷۶
	دوم	۲/۷۹		
	سوم	۲/۹۷		
	چهارم	۲/۸۲		

یافته‌های جدول شماره ۴ نشان می‌دهد که میان انزوای اجتماعی و ابعاد آن بر حسب پایه تحصیلی در میان دانش‌آموزان دختر تفاوت معنادار وجود ندارد ($P > ۰/۰۵$).

جدول ۵: ماتریس همبستگی مرتبه صفر میان سن با انزوای اجتماعی و ابعاد آن

سن	سن	تنهایی اجتماعی	تنهایی عاطفی	انزوای اجتماعی
سن	۱			
تنهایی اجتماعی	-۰/۰۲۵	۱		
تنهایی عاطفی	-۰/۱۰۴*	۰/۰۲۹	۱	
انزوای اجتماعی	-۰/۰۹۵	۰/۶۴۳***	۰/۷۸۴***	۱

* معنادار در سطح ۰/۰۵

** معنادار در سطح ۰/۰۱

*** معنادار در سطح ۰/۰۰۱

اطلاعات جدول شماره ۵ نشان می‌دهد که میان سن و تنهایی عاطفی رابطه معکوس و معنادار وجود دارد ($p < 0/05$)، اما میان سن با متغیرهای تنهایی اجتماعی و انزوای اجتماعی رابطه معنادار وجود ندارد ($p > 0/05$).

بحث و نتیجه‌گیری

هدف اصلی پژوهش حاضر تحلیل رابطه حضور در شبکه‌های اجتماعی مجازی و انزوای اجتماعی در میان دانش‌آموزان دختر دبیرستانهای شهر شهرکرد بود. یکی از مهم‌ترین نتایج به دست آمده این نکته است که براساس آزمون تی تک‌نمونه‌ای میانگین انزوای اجتماعی در میان دانش‌آموزان (۲/۸۸) بوده که به طور معنادار کمتر از متوسط نظری (۳) است ($P < 0/01$). همچنین، میانگین تنهایی اجتماعی (۲/۶۱) بوده که پایین‌تر از میانگین نظری و میانگین تنهایی عاطفی (۳/۱۱) بالاتر از میانگین نظری بوده است.

همان‌طور که در بخش یافته‌ها قابل مشاهده است فرضیه اول مبنی بر رابطه میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و انزوای اجتماعی دانش‌آموزان مورد تأیید قرار گرفت، یعنی میان میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و انزوای اجتماعی رابطه معکوس و معنادار وجود دارد ($p < 0/05$) و هر چه سطح انزوای اجتماعی دانش‌آموزان کمتر باشد، گرایش آنها به شبکه‌های اجتماعی مجازی بیشتر می‌شود. شواهد پژوهشی بسیاری نیز هم‌راستا با تحقیق حاضر وجود دارد. برای نمونه محسنی و همکاران (۱۳۸۵)، پورشهریاری (۱۳۸۶)، ساندروز (۱۳۸۲)، گروهول (۲۰۰۳)، هو (۲۰۰۶)، رسولزاده اقدم و همکاران (۱۳۹۳) و هامپتون و همکاران (۲۰۰۹) نشان دادند که میان میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و انزوای اجتماعی رابطه ای معکوس وجود دارد. در تأیید تبیین فوق می‌توان به نظریه ولمن و کوان- هاسه اشاره داشت که معتقدند اینترنت به ترویج تغییرات مثبت کمک می‌کند. اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی با فراهم آوردن فضای ملاقات برای افراد دارای علایق مشترک و غلبه بر محدودیتهای مکان و زمان موجب تجدید حیات اجتماعی می‌شوند، گفتگوی آزاد دموکراتیک را رواج می‌دهند، چشم‌اندازهای چندجانبه را ارائه

می‌دهند و اقدام جمعی را امکان‌پذیر می‌سازند. روابط شکل گرفته در فضای اطلاعاتی به تدریج به فضای فیزیکی تسری پیدا می‌کند و به اشکال نوینی از اجتماع منتهی می‌شود که ترکیبی از تعاملات شبکه‌ای و غیرشبکه‌ای دارد. هواداران این گروه معتقدند که اینترنت ارتباطات شبکه‌ای و غیرشبکه‌ای را گسترش می‌دهد. از این دیدگاه اینترنت نه تنها فرصت‌های برقراری روابط با دوستان و خویشان را با هزینه ای پایین فراهم می‌کند، بلکه در نتیجه آگاهی اعضای شبکه از نیازهای یکدیگر بر تعداد ارتباطات رو در رو و تلفنی آنها می‌افزاید (کوان- هاسه و ولمن، ۲۰۰۲). می‌توان نتیجه‌گیری کرد که شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌تواند نقشی مکمل در برقراری ارتباطات اجتماعی ایفا نمایند. ارتباطات اجتماعی چهره به چهره و یا تلفنی در فواصل زمانی خاصی رخ می‌دهند و اگر از حدی تجاوز کنند، نوعی تعدی به زندگی و زمان خصوصی افراد تلقی می‌شوند. اما ارتباط از طریق اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌تواند بدون ایجاد مزاحمتی فواصل خالی زمانی را پر کند. از همین نظر استفاده اجتماعی از شبکه‌های اجتماعی، همچنان‌که مورد انتظار است، موجب کاهش انزوای اجتماعی یا به تعبیر دیگر افزایش ارتباطات اجتماعی فردی می‌گردد. بنابراین با توجه به نتایج به دست آمده می‌توان گفت که شبکه‌های اجتماعی مجازی بر انزوای اجتماعی کاربران تأثیر می‌گذارد و با توجه به ادبیات تحقیق و یافته‌های پژوهش باید اذعان داشت، شبکه‌های اجتماعی مجازی نسلی جدید از صفحه‌های اینترنت هستند که بر اساس نیاز مخاطبان طراحی شده‌اند. آنها نابود کننده اجتماع نیستند؛ شبکه‌های مجازی آمده‌اند تا مردم سراسر دنیا بتوانند ارتباطی بهتر و راحت‌تر داشته باشند.

به نظر می‌رسد استفاده از شبکه‌های مجازی بیش از آنکه میزان ارتباطات اجتماعی را تغییر داده باشد، نوع و سبک آن را دگرگون کرده است. به این معنا که تعامل‌های مبتنی بر ویژگی‌های انتسابی مانند سن، جنسیت، نژاد و قومیت می‌توانند در کنار تعامل‌های مبتنی بر ویژگی‌های اکتسابی مانند سبک زندگی، هنجارهای مشترک و علائق داوطلبانه از عوامل تعیین‌کننده انزوای اجتماعی باشند (رسول‌زاده اقدم و همکاران، ۱۳۹۳).

دومین و سومین یافته پژوهش حاضر نیز به ترتیب نشان داد که میان سن و انزوای اجتماعی رابطه معکوس و معنادار وجود ندارد. همچنین بین انزوای اجتماعی و ابعاد آن بر حسب پایه تحصیلی در میان دانش‌آموزان دختر دبیرستان‌های شهر شهرکرد تفاوت معنادار وجود ندارد. معنادار نشدن رابطه سن و پایه تحصیلی با متغیرهای مختلف تحقیق، به این دلیل است که افراد در این سنین از حداکثری از شباهتها برخوردارند و بیشتر مطالب مربوط به جامعه‌پذیری را از مدرسه یا

رسانه‌ها (صرف نظر از خانواده) دریافت می‌کنند که برای این سنین از تفاوت قابل توجهی برخوردار نیست و هم رسانه‌ها به ویژه تلویزیون که بیشتر مورد استفاده این گروه سنی است و هم نظام آموزشی، آموزه‌های مشابه و یکسانی را ارائه می‌کنند. تفاوت تنهایی عاطفی بر حسب سن می‌تواند به دلایل فردی و ویژگیهای شخصیتی افراد مورد مطالعه باشد که می‌تواند در پژوهشی جداگانه مورد بررسی قرار گیرد. این نتایج همسو با نتایج پژوهش نجارزاده (۱۳۹۴) و سیدیکی و سینگ (۲۰۱۶) است به طوری که براساس این نتایج می‌توان اذعان داشت جامعه آماری این پژوهش که تقریباً در یک رده سنی هستند به نوعی از یکدیگر الگوبرداری می‌کنند و این‌طور استنباط می‌شود که سن یا پایه تحصیلی دانش‌آموزان، متغیرهای چندان اثرگذاری بر میزان استفاده از شبکه‌های مجازی یا بر میزان انزوای اجتماعی دانش‌آموزان نیستند.

محدودیت‌های پژوهش

پژوهشگر در انجام دادن پژوهش حاضر، نهایت دقت را به عمل آورده است تا پژوهش دارای نقص کمتری باشد، اما با وجود این بعضی از عوامل خارج از کنترل پژوهشگر بود که سبب ایجاد محدودیت‌هایی در پژوهش شده است که به آنها اشاره می‌شود:

۱. نتایج پژوهش حاضر، محدود به دانش‌آموزان دختر دبیرستانهای شهرکرد است، بنابراین در تعمیم نتایج آن به سایر دبیرستانها و مراکز آموزشی باید احتیاط کرد.
۲. پژوهش حاضر محدود به مقطع متوسطه است و در تعمیم نتایج آن به سایر سطوح آموزشی باید احتیاط کرد.
۳. جامعه آماری این پژوهش، محدود به دانش‌آموزان دختر است و در تعمیم نتایج آن به سایر اقشار باید احتیاط کرد.
۴. پژوهش حاضر مطالعه ای مقطعی است و مطالعه در این زمینه نیازمند مطالعات دقیق‌تر طولی است برای تأیید این نکته که شبکه‌های اجتماعی مجازی تقویت‌کننده روابط اجتماعی انسانها در فضای واقعی هستند و اینکه این نوع ارتباط شبکه‌ای نابودکننده اجتماعات واقعی نیستند.

منابع

- افراسیابی، حسین و شیرمحمدآباد، حمیده. (۱۳۹۳). بازسازی معنایی فیس بوک در زندگی روزمره دانشجویان دختر. *اولین کنفرانس ملی فضای سایبری و تحولات فرهنگی*، دانشگاه پیام نور مرکز تبریز، تبریز.
- افشانی، سیدعلیرضا. (۱۳۸۵). *تبیین جامعه‌شناختی گرایش به خرافات*. رساله دکتری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه اصفهان.
- اکبری تبار، علی اکبر و اسکندری پور، ابراهیم. (۱۳۹۲). *رسانه‌های اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی مجازی*. تهران: مرکز توسعه فناوری اطلاعات و رسانه‌های دیجیتال.
- پورشهریاری، مه‌سیما. (۱۳۸۶). مقایسه افسردگی، انزوای اجتماعی و ارتباطات خانوادگی دانش‌آموزان دختر کاربر و غیر کاربر اینترنتی دبیرستانهای تهران. *مجله مطالعات روانشناختی*، ۳ (۲)، ۴۹-۶۴.
- چلبی، مسعود. (۱۳۷۵). *جامعه‌شناسی نظم: تشریح و تحلیل نظری نظم اجتماعی*. چاپ اول. تهران: نشر نی.
- دریغوس، هیوبرت. (۱۳۸۳). *درباره اینترنت*، ترجمه علی فارسی نژاد. تهران: ساقی.
- ذکایی، محمدسعید و خطیبی، فاخره. (۱۳۸۵). اینترنت و تغییرات هویتی در ایران: پژوهشی در میان کاربران جوان حرفه‌ای. *فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، ۲ (۷)، ۱۶۵-۲۰۴.
- رسول‌زاده اقدم، صمد؛ احیایی، پویان؛ عدلی‌پور، صمد و سهرابی، مریم. (۱۳۹۳). تحلیل رابطه حضور در شبکه اجتماعی فیس‌بوک و انزوای اجتماعی در بین جوانان شهر تبریز. *فصلنامه توسعه اجتماعی اهواز*، ۱ (۴)، ۱۳۳-۱۵۴.
- شهابی، محمود و بیات، قدسی (۱۳۹۱). شبکه‌های اجتماعی مجازی و کاربران جوان: از تداوم زندگی واقعی تا تجربه جهان وطنی. *فصلنامه مجلس و راهبرد*، ۱۹ (۶۹)، ۱۵۱-۱۸۰.
- عبداللّه‌یان، حمید و شیخ‌انصاری، مهین. (۱۳۹۲). تبیینی بر همبستگی بین شدت استفاده از فیس‌بوک و سرمایه اجتماعی کاربران فیس‌بوک. *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۴ (۴)، ۱۱۹-۱۳۸.
- کلینکه، کریس. (۱۳۸۴). *مهارت‌های زندگی: تکنیک‌های مقابله با اضطراب، افسردگی، تنهایی، کمرویی، شکست و ...*، ترجمه شهرام محمدخانی. تهران: اسپند هنر.
- محسنی، منوچهر؛ دوران، بهزاد و سهرابی، محمدهادی. (۱۳۸۵). بررسی اثرات استفاده از اینترنت بر انزوای اجتماعی کاربران اینترنت (در میان کاربران کافی‌نت‌های تهران). *مجله جامعه‌شناسی ایران*، ۷ (۴)، ۷۲-۹۵.
- نجاززاده، سارا. (۱۳۹۴). بررسی تطبیقی نقش ویژگی‌های فردی در استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایلی (وایبر و اینستاگرام). *پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم ارتباطات اجتماعی - روزنامه‌نگاری*. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.

- Baran, J.B. (2004). *Introduction to mass communication* (3rd ed.). New York: McGraw-Hill.
- Boyd, D.M., & Ellison, N. (2007). Social network sites: Definition, history and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), 210-230.
- De Jong-Gierveld, J., & Kamphuis, F. (1985). The development of a Rasch-Type Loneliness Scale. *Applied Psychological Measurement*, 9, 289-299.

- De Jong-Gierveld, J., & van Tilburg, T. (1999). Living arrangements of older adults in the Netherlands and Italy: Coresidence values and behavior and their consequences for loneliness. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 14(1), 1-24.
- Grohol, J.M. (2003). *Internet addiction guide*. Available at: www.psychcentral.com/netaddiction.
- Hampton, K., Sessions, L., Ja Her, E., & Rainei, L. (2009). *Social isolation and new technology*. Washington, DC: Pew Research Center.
- Hargittai, E. (2004). Internet access and use in context. *New Media & Society*, 6(1), 137-143.
- Ho, K.L.C. (2006). *Perceived credibility, loneliness, and self-disclosure on blogs*. MSc. thesis, The Chinese University of Hong Kong.
- Kestnbaum, M., Robinson, J.P., Neustadtl, A., & Alvarez, A. (2002). Information technology and social time displacement. *IT & Society*, 1(1), 21-37.
- Kiesler, S., Kraut, R., Cummings, J., Boneva, B., Helgeson, V., & Crawford, A. (2002). Internet evolution and social impact. *IT & Society*, 1(1), 120-134.
- Kraut, R., Patterson, J., Lundmark, V., Kiesler, S., Mukopadhyay, T., & Scherlis, W. (1998). Internet paradox: A social technology that reduces social involvement and psychological well-being? *American Psychologist*, 53(9), 1017-1031.
- McKenna, K.Y.A., & Bargh, J.A. (2000). Plan 9: from cyberspace: The implications of the Internet for personality and social psychology. *Personality and Social Psychology Review*, 4(1), 57-75.
- McQuail, D. (2005). *McQuail's Mass Communication Theory* (5th ed.). London: Sage Publications.
- Pempek, T.A., Yermolayeva, Y.A., & Calvert, S.L. (2009). College students' social networking experiences on Facebook. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30(3), 227-238.
- Quan-Haase, A., & Wellman, B. (2002). How does the Internet affect social capital?. In M. Huysman, & V. Wulf (Eds.), *Social capital and information technology* (pp. 113-135). Cambridge, MA: MIT Press.
- Sanders, C. E., Field, T.M., Diego, M., & Kaplan, M. (2000). The relationship of Internet use to depression and social isolation among adolescents. *Adolescence*, 35(138), 237-242.
- Siddiqui, S. & Singh, T. (2016). Social media its impact with positive and negative aspects. *International Journal of Computer Applications Technology and Research*, 5(2), 71-75.
- Watt, D., & White, J.M. (1999). Computers and the family life : A family development perspective. *Journal of Family Studies*, 30(1), 1-15.
- Weiss, R.S. (1973). *Loneliness: The experience of emotional and social isolation*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Wellman, B., & Frank, K. (2001). Network capital in a multi-level world: Getting support from personal communities. In N. Lin, K. Cook, & R. Burt (Eds.), *Social capital: Theory and research* (pp. 233-273). Chicago, IL: Aldine DeGruyter.